

Ikääntyneiden osallisuus ja palveluasuminen

19.2.2025

Jokaisen ihmisen perusoikeuksiin kuuluu mahdollisuus vaikuttaa omaa elämäänsä koskeviin asioihin (Alanen, 2015, s. 77). Osallisuus ja yksilön oikeudet sisältyvätkin koko sosiaali- ja terveydenhuoltoa ohjaavaan lainsäädäntöön kuuluen jo kansalaisten perusoikeuksiin (Suomen perustuslaki 731/1999). Asiakkaan osallisuuden lisääminen on esillä myös valtakunnallisissa kehittämisehdotuksissa, sosiaalityön eettisissä ohjeissa sekä asiakastyön keskusteluissa (Rissanen, 2021, s.137). Kaikissa palveluissa tulee edistää osallisuutta ja erityisesti huomiota on kiinnitettävä heikossa asemassa olevien ihmisten osallisuuteen (Sokra, 2023, s. 13).

Hyvinvointipalveluissa puhe asiakkaiden osallisuudesta on viime vuosikymmeninä lisääntynyt (Matthies, 2017, s. 149). Lisäksi osallisuus on hyvinkin laajasti tunnustettu arvo ja tavoite. Puhe osallisuudesta jää kuitenkin usein retoriikaksi, eikä se käytännössä vaikuta asiakkaiden elämään. Myös tutkimusta liittyen sosiaaliseen toimintaan ja osallistumiseen on gerontologiassa ollut toistaiseksi hyvin vähän (Rantanen, 2022, s. 107). Keskeistä onkin saada näkyväksi, kuinka osallisuus toteutuu asiakassuhteissa ja asiakkaan arjessa (Rissanen, 2021, s.137). Jotta osallisuutta ja sitä lisääviä toimia voidaan kehittää, on tutkittava ihmisten osallisuuden kokemuksia (Sokra, 2023, s. 27).

Tämä artikkeli perustuu Katri Martikaisen (2024) opinnäytetyöhön, jonka tavoitteena oli selvittää ikäihmisten palveluasumisen asukkaiden yksilöllisiä kokemuksia osallisuuden toteutumisesta heidän palvelu- ja hoitosuunnitelmaprosessissaan. Tarkoituksena oli kerätä tietoa osallisuutta edistävistä ja tukevista keinoista sekä osallisuutta heikentävistä tekijöistä, jotta palveluasumisen asukkaiden osallisuuden kokemuksia sekä elämisen laatua voitaisiin parantaa. Opinnäytetyössään Martikainen (2024) käytti laadullisia tutkimusmenetelmiä. Aineiston hän keräsi haastattelemalla teemahaastatteluina yksilöllisesti kahdeksaa

ikäihmisten palvelukodin asukasta (H1-H8). Aineisto analysoitiin sisällönanalyysin menetelmällä soveltaen teoriaohjaavaa eli abduktiivista päättelyä. Artikkelissa tuodaan esille Martikaisen (2024) opinnäytetyön keskeisiä tuloksia. Aluksi määritellään osallisuutta, jonka jälkeen esitetään ikääntyneen osallisuutta palveluasumisessa ja lopuksi korostetaan ikääntyneiden palveluasumisessa kuulluksi tulemisen tärkeyttä.

Osallisuuden kokemus

Osallisuuden sanotaan olevan perimmältään kokemus (Kiilakoski & Gretschel, 2012, s. 5; Alanen, 2015, s. 79; Raivio & Karjalainen, 2013, s. 14), joka muodostuu neljästä asiasta: kuuluminen, merkityksellisyys, hallittavuus sekä osallistuminen (Sokra, 2023, s. 27). Osallisuuden kokemuksen taso voi riippua esimerkiksi siitä, kuinka merkityksellinen asia tai tilanne hänelle on (Kan, 2022, s. 47). Yksilön kokemus osallisuudesta voi myös muuttua ajan myötä (Rissanen, 2021, s. 138).

Osallisuus on osa itsemääräämisoikeutta (Vanjusov, 2023, s. 308). Asiakas onkin muistettava aina aktiivisena toimijana, ei pelkästään toiminnan kohteena (Järvikoski ym., 2017, s. 59). Kaikilla ihmisillä, ikään katsomatta, on halu vaikuttaa omaan elämäänsä ja tehdä itselleen mieluisia valintoja (Kan, 2022, s. 48). Yksilötasolla osallisuus ilmenee muun muassa mahdollisuutena osallistua oman hoito- ja palvelutapahtuman suunnitteluun ja päätöksentekoon (Saarinen & Kilkku, 2021, s. 26).

Osallisuuden syntymiseen tarvitaan vuorovaikutuksen lisäksi myös mahdollisuutta etäännyttää itsensä vuorovaikutuksen, tunteiden ja osallistumisen maailmasta (Isola ym., 2017, s. 19). Vain tämän kautta saadaan toteutumaan osallisuuden ehto kuulua kokonaisuuteen, jossa voi vaikuttaa oman elämänsä kulkuun.

Ikääntyneiden osallisuus ja palveluasuminen

Vuoteen 2070 mennessä 65 vuotta täyttäneiden ja sitä vanhempien osuus väestöstä kasvaa nykyisestä 23 prosentista 31 prosenttiin (Tilastokeskus, 2024). Tähän suureen ikäluokkaan mahtuu ihmisiä hyvinkin erilaisista taustoista. Heidän elämäntilanteensa, terveydentilansa, taloudelliset mahdollisuutensa ja toimintakykynsä sekä uskonnolliset, seksuaaliset ja kulttuuriset taustat on otettava huomioon myös palveluita suunniteltaessa. Laatusuosituksessa hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2020–2023 (STM, 2020, s. 12), juuri edellä mainituista syistä, painotetaan erityisesti iäkkäiden osallisuuden lisäämistä ja vahvistamista.

Myös ikääntyneiden asumispalveluissa tavoitteena on, että asukkaat saavat elää mahdollisimman omannäköistä elämää (Sarvimäki, 2009, s. 35). Heidän erilaiset tarpeensa on huomioitava ja heille on tarjottava mahdollisuuksia osallistua ja olla mukana yhteiskunnassa sekä yhteisöissä. Lisäksi jokaisen yksilön erityyppiset kokemukset on otettava mukaan suunnitteluun, päätösten valmisteluun ja itse päätöksentekoon. Ikääntyneelle ihmiselle osallisuus on ennen kaikkea kuulluksi ja kohdatuksi tulemista sekä oman elämän kulkuun vaikuttamista (Kivinen ym., 2020, s. 269; Saarinen & Kilkku, 2021, s. 26).

Ikääntyneenä osallisuuden kokeminen vaatii aina ryhmän tai yhteisön. Palvelukodissa yhteisö muodostuu ihmisistä, jotka ovat keskenään vuorovaikutuksessa, toimivat yhdessä ja kokevat yhteenkuuluvuuden tunnetta

(Hyttinen, 2009, s. 45). Sosiaalisen osallistumisen merkitys on ihmiselle vaikuttava (Tiikkainen, 2007, s. 79). Se vahvistaa itsetuntoa, lisää itsearvostusta, uskoa omiin kykyihin ja tarpeellisuuden tunteeseen. Iäkkään ihmisen merkityksellinen arki voi koostua esimerkiksi mielekkäästä toiminnasta, mahdollisuudesta osallistua arkisiin askareisiin, ilosta sekä huumorista (Haavisto ym., 2023, s. 14–15). Pienikin osallistuminen tuo tunnetta omasta hyödyllisyydestä (Martikainen, 2024, s. 10).

Yhdenvertaisuus asiakkaan roolissa on ikääntyneenä monestakin syystä vaikeaa (Hyttinen, 2009, s. 46–47). Toimintakyvyn muuttuessa muuttuneiden asioiden jäsentäminen on haasteellista ja niiden kertominen hoitotyön ammattilaiselle nopeasti ja selkeästi voi olla hankalaa. Osallisuus tulisi siis ymmärtää laajempana, ihmisen koko arkea koskevana ilmiönä (Alanen, 2015, s. 79). Myös Raivio ja Karjalainen (2013, s. 14) kirjoittavat aidon dialogin merkityksestä viranomaisten ja asiakkaiden välillä. Asiakkaan kokemustiedon on oltava suunnitelmien ja päätösten perustana. Asiakasta ei kuitenkaan saa jättää yksin tekemään päätöksiä, jos hän vähänkään ilmaisee epävarmuuttaan (Vanjusov, 2023, s. 321).

Hyvän elämän ja elämänlaadun perustalla ovat osallisuus ja osallistuminen (Räsänen, 2018, s. 12). Näitä oikeuksia ei ikääntyminen poista. Palveluasumisessa yhteisöllisyydellä pystytään ylläpitämään ja edistämään iäkkään ihmisen omannäköistä elämää, sosiaalista tukea ja omaa osallistumista tukemalla ja mahdollistamalla näitä tilanteita (Martikainen, 2024, s. 20).

Koska osallisuuden edistäminen on pääasiassa sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön vastuulla, on työntekijöiden kiinnitettävä huomiota erityisesti sitä estäviin tekijöihin (Raivio & Karjalainen, 2013, s. 12). Lähtöoletuksena on ollut, että lisäämällä osallisuutta voidaan parantaa myös yksilötason hyvinvointia. Haastateltu palveluasumisen asukas kuvasi osallisuuden mahdollisuutta: *”Voin vaikuttaa suoraan sanottuna kaikkeen, mikä sopii mulle ja sitten, että ei tuputeta mitään.”* (H1)

Erityisesti asiakaslähtöisyys on iäkkään henkilön aitoa osallisuutta ja hänen mielipiteensä kuulemista palvelujen toteutuksessa. On tärkeää, että toimintakulttuuri mahdollistaa kuuntelemisen, eivätkä rajalliset resurssit olisi sille esteenä (Gothòni, 2020, s. 27).

Kuulluksi tulemisen tärkeys

Martikaisen (2024) opinnäytetyön keskeinen tulos on, että kuulluksi tuleminen, huomioiduksi tuleminen yhteisön jäsenenä sekä mahdollisuudet osallistua tai olla osallistumatta ovat palveluasumisen asukkaille merkittäviä ikääntyneiden osallisuuden kokemusta vahvistavia tekijöitä. Asukkaat kokivat tärkeänä sen, että kaikki asukkaat huomioidaan tasapuolisesti, vaikka he eivät enää heikentyneen toimintakykynsä takia itse pystyisi osallistumaan. Yksi asukas ilmaisi tämän seuraavasti: *”No on kuultu. Silloin, kun ihminen katsoo silmiin, silloin ihminen kuuntelee. Yhteispeli, siitä minä tykkään.”* (H8)

Gerontologisessa hoitotyössä arvokas ja kunnioittava vuorovaikutus korostuu ammattilaisten ja ikääntyneiden ihmisten sekä heidän läheistensä välillä (Salin, 2022, s. 483). Työyhteisöissä on varmistettava, että asiakasta kuunnellaan ja hänen näkemyksensä otetaan huomioon palvelu- ja hoitosuunnitelman teossa (Päivärinta & Haverinen, 2002, s. 3). Vanheneva ihminen ei saa olla kohde, vaikka hänen toimintakykynsä olisi murenemassa (Räsänen, 2018, s. 9). Hän on edelleen toimiva subjekti ja hänen tulee olla aina keskiössä

palveluja ja hoitoa tuottavissa yhteisöissä. Hän ilmaisee mielipiteensä työntekijän yhteistyökumppanina ja toimii oman elämänsä asiantuntijana (Martikainen, 2024, s. 21). On olennaista tunnistaa ja erottaa toisistaan asiakkaalle tärkeät sekä itselle tärkeät asiat sekä asiat, joita muut ihmiset pitävä tärkeinä asiakkaan elämässä (Räsänen, 2018, s. 12). Ikäihmisen jäljellä olevat voimavarat, jotka perustuvat hänen elettyyn elämäänsä, on otettava huomioon hänen hoidossaan (Kasper-Immonen & Kosonen, 2014, s. 44).

Asumispalveluissa asuvien ikäihmisten osallisuuden mahdollisuudet eivät saisi vaihdella satunnaisten tekijöiden, kuten asenteiden tai kulttuurin mukaan (Kariniemi ym., 2020, s. 37). Kohdatuksi tuleminen voi vaikuttaa koko päivän kulkuun ja sen merkitys ikäihmisten henkisiin voimavaroihin on suuri (Martikainen, 2024, s. 49). Esimerkiksi kiireellä voidaan pilata hyväkin kohtaaminen. Kiireetön ikäihmisen kohtaaminen onkin taitolaji (Saarinen, 2017), johon jokaisen vanhustyötä tekevän olisi päivittäin kiinnitettävä kohdallaan suurempi huomio. Asiakkaan kohtaaminen vaatii tunneälyä, asiakkaan asemaan asettumista, intohimoa työhön, vuorovaikutusta, halua tehdä hyvää ja palveluasennetta. Näitä tekijöitä ammattilaisten on mahdollista opetella. Ammattilaisten tapa kohdata luo asukkaille hyvää mieltä ja iloa heidän elämäänsä (Martikainen, 2024, s. 49). Jokaisen ihmisen perustarpeena on tulla nähdyksi ja kuulluksi omassa elämässään. Yksi haastateltu palveluasumisen asukas totesi, että ammattilaisten tulee *”ottaa huomioon kaikki ihmiset, koska me ollaan samanarvoiset, ettei eritellä ketään erikseen”.* (H7)

Jokaisella on oma tarina kerrottavana

Koska jokainen ikäihminen on oikeutettu säilyttämään oman identiteettinsä ja elämäntapansa (Pikkarainen, 2007, s. 53), on hoivan henkilökunnan opeteltava näkemään sairauksien ja toimintakyvyn vajeen takaa ihminen (Semi, 2021, s. 50, 125). Jokaisella meillä on oma tarinamme kerrottavana. Yleisesti palvelukodin asukkaat kokivat tulleensa kuulluiksi ja olevansa osallisia omassa palvelu- ja hoitosuunnitelmaprosessissaan (Martikainen, 2024). Heillä on mahdollisuus kertoa henkilökunnalle toiveensa ja tarpeensa sekä vaikuttaa omaan elämäänsä. Haastatellut palveluasumisen asukkaat toivat esille, että heille tarjotaan riittävästi ja monipuolisesti mahdollisuuksia osallistumiseen.

Katri Martikainen
geronomi (ylempi AMK), sosiaaliohjaaja
Sointu Senioripalvelut Oy

Tiina Hautamäki
YTT, yliopettaja
SeAMK

Lähteet

Alanen, O. (2015). Nuoret osallisiksi. Teoksessa M. Määttä, & A. Määttä (toim.), *Parempia ratkaisuja työn ulkopuolella olevien nuorten tukemiseen* (s. 77–89). (Valtion selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 16/2015). http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-197-8

Gothòni, R. (2020). *Kuuntelijan käsikirja.* PS-kustannus.

Haavisto, M., Kakko, K., Mäkimartti, P., & Pikkarainen, L. (2023). *Vanhuksen hyvän hoidon käytännöt.* Duodecim.

Hyttinen, H. (2009). Ikäihminen hoitotyön asiakkaana. Teoksessa P. Voutilainen, & P. Tiikkainen (toim.), *Gerontologinen hoitotyö* (s. 41–56). WSOY.

Isola, A-M., Kaartinen, H., Leeman, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S., & Keto-Tokoi, A. (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa.* Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (THL). https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-917-0

Järvikoski, A., Martin, M., Kippola-Pääkkönen, A., & Härkäpää, K. (2017). Asiakkaan kehittämisosallisuus kuntoutuksessa. Teoksessa A. Pohjola, M. Kairala, H. Lyly, & A. Niskala (toim.), *Asiakkaasta kehittäjäksi ja vaikuttajaksi: Asiakkaiden osallisuuden muutos sosiaali- ja terveyspalveluissa* (s. 58–84). Vastapaino.

Kan, S. (2022). *Ikääntyneiden osallisuus ja kuntoutuminen.* Sanoma Pro Oy.

Kariniemi, K.S., Siira, H., Kyngäs, H., & Kaakinen, P. (2020). ”Vanhakin on ihminen”: Ikääntyneiden kokemuksia vahvuuksistaan, voimavaroistaan ja kotihoidosta. *Gerontologia, 34*(1), 25–42. https://doi.org/10.23989/gerontologia.80436

Kasper-Immonen, M., & Kosonen, M. (2014). Kotiuttamisen tarkistuslistan kehittäminen potilaan kotiutuessa tai siirtyessä jatkohoitopaikkaan kirurgiselta osastolta. Teoksessa E. Jouppila-Kupiainen, S. Kammonen, T. Kirvesniemi, T. Kuru, H. Mikkonen, A. Piirainen, E. Rautasalo, M. Reunanen & S. Utriainen (toim.), *Ammatti-ihmiset vanhusten asialla: Gerontologinen erityisohjaaja kehittäjänä* (s. 42–51). (D: Vapaamuotoisia julkaisuja 42). Mikkelin ammattikorkeakoulu. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/85972/URNISBN9789515884732.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Kiilakoski, T., & Gretschel, A. (2012). *Muistiinpanoja demokratiaoppitunnista: Millainen on lasten ja nuorten kunta 2010-luvulla?* https://doi.org/10.57049/nts.396

Kivinen, T., Vanjusov, H., & Vornanen, R. (2020). Asiakkaan ääni – osallisuus ja vaikuttamisen mahdollisuudet. Teoksessa A. Hujala, & H. Taskinen (toim.), *Uudistuva sosiaali- ja terveysala* (s. 267–294). Tampere University Press. http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-359-022-9

Martikainen, K. (2024). *Kuulun ja tulen kuulluksi: Ikääntyneen asiakkaan kokemus osallisuudesta palvelu- ja hoitosuunnitelmaprosessissa.* [YAMK-opinnäytetyö, Seinäjoen ammattikorkeakoulu]. Theseus. https://www.theseus.fi/handle/10024/876633

Matthies, A-L. (2017). Osallistumisen lupaus ja petos hyvinvointipalveluissa. *Sosiologia, 54*(2), 149–165. https://journal.fi/sosiologia/article/view/124292

Pikkarainen, A. (2007). Ympäristö. Teoksessa T.-M., Lyyra, A. Pikkarainen, & P. Tiikkainen (toim.), *Vanheneminen ja terveys* (s. 41–68). Edita Publishing.

Päivärinta, E., & Haverinen, R. (2002). *Ikäihmisten hoito- ja palvelusuunnitelma-opas: Opas työntekijöille ja palveluista vastaaville.* Sosiaali- ja terveysministeriö (STM), Stakes, & Suomen Kuntaliitto. https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201204193740

Raivio, H., & Karjalainen, J. (2013). Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat! Teoksessa T. Era (toim.), *Osallisuus – oikeutta vai pakkoa?* (s. 12–34). (Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 156). Jyväskylän ammattikorkeakoulu. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/64153/JAMKJULKAISUJA1562013_web.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Rantanen, T. (2022). Toimintakyky ja osallistuminen. Teoksessa T. Rantanen, K. Kokko, S. Sipilä, & A. Viljanen (toim.), *Gerontologia* (s. 103–119). Duodecim.

Rissanen, P. (2021). Asiakasosallisuus aikuissosiaalityön asiakassuhteessa. Teoksessa A-L. Matthies, A-R. Svenlin, & K. Turtiainen (toim.), *Aikuissosiaalityö: Tieto, käytäntö ja vaikuttavuus* (s. 137–148). Gaudeamus.

Räsänen, R. (2018). *Hyvää elämänlaatua ikääntyneille: Käytännön läheistä tietoa vanhusten hoito- ja palvelutyöhön.* Printek.

Saarinen, M. (10.8.2017). Vanhuksen kohtaaminen on taitolaji. *Haastetaan hyvä kiertämään!*https://seurana.fi/vanhuksen-kohtaaminen-on-taitolaji-haastetaan-hyva-kiertamaan/

Saarinen, S., & Kilkku, N. (2021). Ohjauksen käsitteet mielenterveys- ja päihdetyössä: Näkyykö asiakkaan osallisuus? *Kuntoutus, 44*(2), 25–35. https://doi.org/10.37451/kuntoutus.109477

Salin, S. (2022). Gerontologinen hoitotyö. Teoksessa T. Rantanen, K. Kokko, S. Sipilä, & A. Viljanen (toim.), *Gerontologia* (s. 481–488). Duodecim.

Sarvimäki, A. (2009). Gerontologisen hoitotyön arvot ja eettiset periaatteet. Teoksessa P. Voutilainen, & P. Tiikkainen (toim.), *Gerontologinen hoitotyö* (s. 27–40). WSOY.

Semi, T. (2021). *Eläköön luova hoiva hoitotyössä.* T & J Semi.

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM). (2020). *Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2020–2023.*https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162455/STM_2020_29_J.pdf?sequence=1&isAllow

Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke (Sokra). (2023*). Osallisuuden edistäjän opas.* Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-088-0

Suomen perustuslaki 731/1999. https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731

Tiikkainen, P. (2007). Yksinäisyys ja yhteisyys. Teoksessa T.-M. Lyyra, A. Pikkarainen & P. Tiikkainen (toim.), *Vanheneminen ja terveys* (s. 145–168). Edita.

Tilastokeskus. (24.10.2024). *Väestöennuste* (Suomen virallinen tilasto).

https://stat.fi/julkaisu/cln1i9lg94af80bw1rxn0njfg

Vanjusov, H. (2023). Asiakkaan osallisuus itsemääräämisoikeuden ilmentäjänä päihdepalveluissa. Teoksessa P. Tiensuu, M. Aalto-Heinilä, & A. Mäki-Petäjä-Leinonen (toim.), *Itsemääräämisoikeus: Teoriasta käytäntöön* (s. 303–328